การประพันธ์บทสำหรับการแสดงนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน

Dramatic Composition for Creative Dance in The type of Thai Classical Solo Dance

พิมพ์วิภา บุรวัฒน์* PHIMWIPHA BURAWAT*

บทคัดย่อ

บทความเรื่องการประพันธ์บทสำหรับการแสดงนาฏศิลป์สร้างสรรค์ประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่สนใจด้านการประพันธ์บทประกอบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานทางด้านนาฏศิลป์ไทยได้ศึกษาแนวทางเบื้องต้นในการฝึกฝนเพื่อเป็นผู้ประพันธ์บทสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวต่อไป สิ่งที่สำคัญเป็นอันดับแรกคือคุณสมบัติที่เหมาะสมของผู้ประพันธ์ ผู้ประพันธ์ต้องมีความรู้และทักษะที่ดีในด้านภาษาและนาฏศิลป์ไทย ผนวกกับมีความรู้เกี่ยวกับหลักการในการประพันธ์บท ได้แก่ ต้องประพันธ์ให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์แต่ละประเภท ซึ่งคำประพันธ์ที่นิยมใช้ในการแต่งบทร้องประกอบรำเดี่ยวคือกลอนบทละครและกลอนฉุยฉายและแม่ศรี การเลือกใช้ถ้อยคำที่สละสลวยและเหมาะสมกับฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร มีเนื้อหาที่ถูกต้องครบถ้วนตามบทประพันธ์ต้นฉบับและมีการเรียงลำดับเนื้อหาตามกฎธรรมชาติและประเพณีนิยม มีการค้นคว้าหาข้อมูลและรู้จริงในสิ่งที่นำมาประพันธ์ถึงซึ่งทั้งความรู้ความสามารถ ทักษะของผู้ประพันธ์ผนวกกับหลักการที่ดีจะสามารถสร้างสรรค์บทประพันธ์ที่ดี เพราะบทประพันธ์นั้นเป็นเครื่องกำหนดทิศทางการบรรจุท่ารำในการสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานทางด้านนาฏศิลป์ไทย จนนำไปสู่การแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานที่มีความน่าสนใจในที่สุด

คำสำคัญ: การประพันธ์บทการแสดง/ รำเดี่ยวมาตรฐาน/ นาฏศิลป์สร้างสรรค์

* อาจารย์ ดร., สาขาวิชานาฏศิลป์และการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, phimwipha.b@dru.ac.th
* Lecturer in Dance and Drama Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Dhonburi Rajabhat University, phimwipha.b@dru.ac.th

receive 10/03/2563, revise 09/05/2563, accept 16/05/2563

ABSTRACT

The article entitle Dramatic Composition for Creative Dance in The type of Thai Classical Solo Dance purposes to be used as the course for persons interesting in dramatic composition supporting the performance of Thai classical solo dance in term of Thai dramatic art to study the preliminary course for training to be dramatic composer supporting the performance of Thai classical solo dance. The priority is the proper qualification of the composer who must be skillful in Thai language and dramatic art including the principles of dramatic composition, i.e., the composition must be conducted under the prosodies of each type of composition where the compositions popularly applied in singing drama supporting Thai classical solo dance are dramatic poem and Chui Chai and Mae Si poem. Moreover, this requires the selection of elegant words suitable for the dignities of characters, complete and accurate matters according to the original literature, sorting the matters according to the natural protocols and traditions, researching for information, and having actual knowledge on the items belonging to the compositions. Competence and skills of the composer plus with the good principles will lead to good literature composition because such literature acts as the direction prescriber of determination of dancing postures in the creation of the Thai classical solo dance in term of Thai dancing art to extent of leading to the performance of Thai classical solo dance which is extremely attractive.

Keywords: Dramatic Composition/ Thai Classical Solo Dance/ Creative Dance

บทนำ

ในปัจจุบันงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์กำลังเป็นที่นิยมอย่างมากในประเทศไทย เนื่องจากเหตุผลหลายประการ เช่น เป็นเนื้อหาของหลักสูตรนาฏศิลป์ในสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งที่กำหนดให้นิสิตนักศึกษาสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ การสร้างสรรค์ผลงานเพื่อขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการของคณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษา การสร้างสรรค์ผลงานการแสดงให้มีชุดการแสดงใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นเพื่อใช้ในการแสดงหรือการสอบรำเดี่ยวมาตรฐานของสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนหลักสูตรนาฏศิลป์ไทย หรือสร้างสรรค์ผลงานเพื่อให้คงไว้ซึ่งสมบัติของแผ่นดิน เป็นต้น ในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ไทยมีองค์ประกอบหลายประการ ได้แก่ เครื่องแต่งกาย ฉาก อุปกรณ์ประกอบการแสดง ดนตรีประกอบการแสดง และหนึ่งองค์ประกอบที่สำคัญคือ บทร้อง หรือบทละครที่ใช้ประกอบการแสดง ดังนั้นในบทความนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงคุณสมบัติที่เหมาะสมของผู้ประพันธ์บทรำเดี่ยว รูปแบบของคำประพันธ์ที่ใช้ในการประพันธ์บทรำเดี่ยว รวมถึงข้อควรคำนึงถึงของการประพันธ์บทสำหรับการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานทางด้านนาฏศิลป์ไทย เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่สนใจด้านการประพันธ์บทประกอบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานทางด้านนาฏศิลป์ไทยได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม และเป็นแนวทางเบื้องต้นในการฝึกฝนเพื่อเป็นผู้ประพันธ์บทสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวต่อไป

บทร้องเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐาน บทร้องคือบทประพันธ์ที่ใช้บรรยายลักษณะบุคคล บรรยายรูปแบบหรือลักษณะของสถานที่เพื่อให้ผู้ชมเห็นภาพ ใช้บรรยายความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร เพื่อสื่อสารสร้างจินตนาการให้กับผู้ชมให้เห็นภาพคล้อยตามไปกับการแสดง ในการประพันธ์บทร้องสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวควรคำนึงถึงรูปแบบ ประเภทของรำเดี่ยว ซึ่งรำเดี่ยวมาตรฐานตามที่ได้ศึกษานั้นสามารถแบ่งได้หลายประเภท ได้แก่ รำลงสรงทรงเครื่อง รำฉุยฉาย รำชมสถานที่ รำตรวจพล และรำหน้าพาทย์ เช่น เชิดฉิ่ง กลม เป็นต้น การรำเดี่ยวมาตรฐานนั้นตามปกติแล้วจะเป็นการรำที่สอดแทรกอยู่ในการแสดงโขนและละครไทย เป็นการรำเพื่ออวดฝีมือของผู้แสดง และเป็นการลดทอนความเข้มข้นของเนื้อเรื่องของโขนหรือละครตอนนั้น ๆ ทำให้ผู้ชมไม่รู้สึกเคร่งเครียดจากเนื้อหาที่หนักของละครจนเกินไป ดังนั้นบทร้องสำหรับการรำเดี่ยวจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นบทร้องประกอบการรำที่สร้างสุนทรียภาพให้กับผู้ชม บทร้องจึงต้องมีความประณีตในการประพันธ์ทั้งการเลือกใช้คำ ความถูกต้องของฉันทลักษณ์ของบทประพันธ์ที่เลือกใช้ เสียงที่เปล่งออกมาในขณะขับร้อง รวมถึงบทร้องมีความเหมาะสมกับการบรรจุท่ารำ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์กับคุณสมบัติของของผู้ประพันธ์ ผู้ประพันธ์ต้องมีความรู้ในทุกเรื่องที่กล่าวมาจึงจะสามารถรังสรรค์ให้บทร้องมีความไพเราะสละสลวยและเหมาะสมกับการแสดง

คุณสมบัติที่เหมาะสมของผู้ประพันธ์บทสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐาน

คุณสมบัติของผู้ประพันธ์เป็นปัจจัยสำคัญอันก่อให้เกิดบทประพันธ์หรือบทร้องสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐาน บทประพันธ์จะดีหรือไม่ดีล้วนขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้ประพันธ์บท ซึ่งผู้ประพันธ์ควรมีความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการประพันธ์บทเป็นอย่างดีใน 2 ด้าน คือ ความรู้และทักษะทางด้านภาษาและทักษะทางด้านนาฏศิลป์

1. ความรู้ทางด้านภาษา

- มีความรู้และทักษะในการแต่งคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองของไทยได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ และกลอน ผู้ประพันธ์ต้องเข้าใจว่าควรเลือกใช้คำประพันธ์ชนิดใดมาแต่งบทร้องสำหรับรำเดี่ยว โดยปกติแล้วในการแต่งบทรำเดี่ยวจะใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนบทละคร กลอนบทละครจัดอยู่ในประเภทกลอนสุภาพ นอกจากนั้นผู้ประพันธ์ยังต้องมีความเข้าใจและมีความแม่นยำในฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์ที่นำมาใช้ โดยฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์แต่ละประเภทจะแตกต่างกัน ผู้ประพันธ์จึงต้องมีความรู้และฝึกฝนทักษะการประพันธ์เพื่อให้มีความเข้าใจในฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์อย่างถ่องแท้

- มีคลังคำศัพท์ที่หลากหลาย ผู้ประพันธ์ควรมีคลังคำศัพท์ที่มากพอเพื่อจะได้สามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม และควรมีความรู้เรื่องคำไวพจน์เพื่อจะสามารถเลือกใช้คำศัพท์ที่ต่างกันสำหรับคำที่มีความหมายเหมือนกันได้ ขอยกตัวอย่างคำไวพจน์ที่พบว่าใช้มากในการประพันธ์บทรำเดี่ยว เช่น

ตารางที่ 1 ตารางแสดงตัวอย่างคำไวพจน์
ที่มา: ผู้เขียน

คำศัพท์	คำไวพจน์
พระจันทร์	จันทร์ จันทรา จันทร แข โสม เดือน ศศิธร บุหลัน นิศากร รัชนีกร ฯลฯ
พระอาทิตย์	ตะวัน สุริยะ สุริยา สุริยง สุริยัน สุริยน ทินกร ทิพากร รวี รพี ภาณุมาศ ภาสกร อหัสกร ฯลฯ
ดอกไม้	ผกา มาลา บุปผา บุษบา บุษบง สุคันธชาติ บุปผชาติ บุหงา มาลัย มาลี สุมาลี สุมามาลย์ สุมนฑา โกสุม พบูฯลฯ
ผู้หญิง	อร อรทัย นารี อนงค์ กัญญา มารศรี ยุพเยาว์ ยุวดี วนิดา เยาวเรศ ดรุณี พธู นงราม กานดา นงคราญ นงพะงา นงเยาว์ นงลักษณ์ สุดา ดวงสมร ฯลฯ
พระเจ้าแผ่นดิน, กษัตริย์	ราชา ราชะ ภูบาล ภูเบศวร์ ภูวเรศ ภูบดินทร์ ภูวนารถ ภูมินทร์ ภูมี ไท้ ธ ท้าวไท จอมหล้า จอมราช ปิ่นธเรศ ธรารักษ์ นรินทร์ นฤบดี ฯลฯ
ใจ	ดวงใจ กมล หทัย หฤทัย ฤทัย มน มโน ฤดี แด ทรวง ฯลฯ
สวย	งาม วิไล เฉลา ฉลวย ไฉไล ลาวัณย์ โสภา โสภี โสภณ เสาวภาคย์ เฉิด เฉิดฉัน เฉิดฉาย เฉิดฉิน วิศิษฏ์ อะเคื้อ อะคร้าว สิงคลิ้ง อันแถ้ง ฯลฯ

คำไวพจน์นอกจากจะมีความสำคัญในเรื่องคำที่เขียนต่างแต่ความหมายเหมือนกันแล้วคำไวพจน์ยังมีความสำคัญในด้านของการเลือกใช้คำเพื่อให้ได้จำนวนคำและสัมผัสตรงตามฉันทลักษณ์รวมถึงสัมผัสสระและสัมผัสอักษรภายในวรรคเพื่อทำให้บทประพันธ์มีความไพเราะสละสลวยขึ้น

- การใช้การอุปมาอุปมัย คือ การเปรียบเทียบกันเพื่อให้เห็นภาพหรือให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น เช่น การเปรียบเทียบความสวยงามของผู้หญิงกับนางฟ้า เปรียบเทียบอวัยวะต่าง ๆ ของผู้หญิงกับธรรมชาติ หรืองานศิลปะ เปรียบผิวพรรณว่ามีความผุดผ่องดังทอง เปรียบเทียบน้ำในสระหรือแหล่งน้ำอื่น ๆ ว่าใสเหมือนกับแก้วหรือกระจก ฯลฯ หรือเปรียบเทียบสิ่งที่เห็นกับอากัปกิริยาของมนุษย์ การอุปมาอุปมัยจะมีคำเชื่อมที่พบมาก ได้แก่ ดุจ ดัง เหมือน ราว ตัวอย่างเช่น

"ดูผิวสีนวลลอองอ่อน มลิซ้อนดูดำไปหมดสิ้น
สองเนตร์งามกว่ามฤคิน นางนี้เป็นปิ่นโลกา
งามโอฐดังใบไม้อ่อน งามกรดังลายเลขา
งามรูปเลอสรรขวัญฟ้า งามยิ่งบุบผาเบ่งบาน"[1,2]

หรือเปรียบเทียบกิริยาของสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เช่น

"พิกุลส่งกลิ่นประทิ่นหอม ประยงค์น้อมพวงย้อยดังสร้อยสวรรค์"[3]

อีกหนึ่งตัวอย่างในการเปรียบเทียบ

"ว่าพลางทางชมคณานก โผนผกจับไม้อึงมี่
เบญจวรรณจับวัลย์ชาลี เหมือนวันพี่ไกลสามสุดามา
นางนวลจับนางนวลนอน เหมือนพี่แนบนวลสมรจินตะหรา
จากพรากจับจากจำนรรจา เหมือนจากนางสะการะวาตี
แขกเต้าจับเต่าร้างร้อง เหมือนร้างห้องมาหยารัศมี
นกแก้วจับแก้วพาที เหมือนแก้วพี่ทั้งสามสั่งความมา"[4]

การอุปมาอุปมัยเป็นการอธิบายภาพหรืออารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของตัวละครให้ผู้ชมเข้าใจมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังสร้างสุนทรียภาพทางด้านภาษาและเป็นการเพิ่มคำเพื่อให้สะดวกต่อการสร้างสรรค์ลีลาท่าทางด้านนาฏศิลป์

- ใช้คำให้ตรงตามฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร ใช้คำให้ตรงกับยศ และความสำคัญของตัวละคร หากตัวละครเป็นชนชั้นกษัตริย์ต้องมีการใช้คำราชาศัพท์ และการขึ้นต้นกลอนบทละครก็ระบุไว้ว่าคำแบบใดใช้กับตัวละครชนชั้นใด เช่น คำว่า "เมื่อนั้น" ใช้กับตัวละครสูงศักดิ์ หรือตัวละครที่เป็นตัวเอกหรือตัวละครสำคัญในตอนนั้น ๆ คำว่า "บัดนั้น" ใช้สำหรับตัวละครที่มีฐานันดรต่ำลงมา เช่น ข้าราชบริพาร ทหาร เป็นต้น และการใช้คำว่า "มาจะกล่าวบทไป" ใช้ได้กับตัวละครทุกประเภทและทุกชนชั้น คำนี้ใช้เมื่อจะเปลี่ยนเรื่องที่จะเล่าใหม่ จะขอยกตัวอย่างบทละครที่มีการใช้คำราชาศัพท์จากบทพระราชนิพนธ์เรื่องอุณรุท ดังนี้

"ชำระพระโอษฐ์สรงพระพักตร์ ชวนองค์อัคเรศเสน่หา
เสด็จออกจากห้องแก้วอลงการ์ มาเข้าที่โสรจสรงชล"[5]

1. "ศกุนตลา," พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 14 มกราคม 2563, https://vajirayana.org/ศกุนตลา/ศกุนตลา.
2. คงการสะกดคำตามต้นฉบับ
3. บทประกอบนาฏศิลป์สร้างสรรค์ประเภทรำเดี่ยว ชุด แก้วกินนรชมไพร ประพันธ์โดย อาจารย์ ดร.พิมพ์วิภา บุรวัฒน์และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชรินทร์ สันติอัชวรรณ
4. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, *อิเหนา* (พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2514), 316.
5. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, *อุณรุท* (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), 22.

ตัวอย่างการใช้ เมื่อนั้น บัดนั้น และมาจะกล่าวบทไป

"เมื่อนั้น ติหลาอรสาศรีใส
พิศดูย่าหรันทันใด จึงคิดได้ว่าองค์สียะตรา"[6]

"บัดนั้น ประโรหิตโหราผู้ใหญ่
ได้ฟังบรรหารภูวไนย พิเคราะห์ไปโดยข้อพระสุบิน"[7]

"มาจะกล่าวบทไป ถึงระตูจรกานาถา
ตั้งแต่ให้ราชสารา ไปกล่าวบุษบาได้ดังใจ
พระยิ่งชื่นชมโสมนัส ในจิตปฏิพัทธ์พิสมัย
มีแต่เปรมปริ่มกระหยิ่มใจ ดังได้เสวยสวรรค์ชั้นฟ้า"[8]

การเลือกใช้คำให้ถูกต้องนั้น แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของชนชั้นและความสำคัญของตัวละคร อีกทั้งยังเป็นการแสดงภูมิปัญญาของผู้ประพันธ์อีกด้วย

- มีความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีหรือวรรณกรรมต้นฉบับ ผู้ประพันธ์ควรต้องมีความรู้ในเนื้อเรื่องของวรรณคดีหรือวรรณกรรมต้นฉบับตั้งแต่เนื้อเรื่อง การเรียงลำดับเนื้อหาตั้งแต่ต้นจนจบของเรื่องหรือของตอนย่อยแต่ละตอนในเรื่อง โดยเฉพาะตอนที่นำตัวละครในตอนนั้นมาสร้างสรรค์รำเดี่ยว นอกจากเนื้อเรื่องแล้วผู้ประพันธ์ยังต้องทำความเข้าใจถึงบุคลิกและลักษณะนิสัยรวมไปถึงรูปลักษณ์ของตัวละครที่นำมาเป็นต้นแบบในการสร้างสรรค์รำเดี่ยวด้วยจึงจะสามารถประพันธ์ออกมาได้ถูกต้องและเหมาะสม

2. ความรู้ทางด้านนาฏศิลป์

ความรู้ทางด้านนาฏศิลป์เป็นส่วนที่ช่วยให้การประพันธ์บทร้องสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวมีความเหมาะสม สะดวกต่อการท่ารำ ความรู้ด้านนาฏศิลป์ที่ผู้ประพันธ์จำเป็นต้องมี ได้แก่

- ท่ารำ เมื่อผู้ประพันธ์มีความรู้ด้านท่ารำจะสามารถใช้ท่าตามความหมายของบทร้องได้ จึงสามารถตรวจสอบได้ว่าบทที่ประพันธ์ออกมาแล้วนั้นเหมาะสมต่อการนำมาทำการแสดงหรือไม่ คำที่ใช้มีท่ารำไทยที่สามารถสื่อความหมายได้ตรงกันหรือไม่ โดยปกติแล้วในการสร้างสรรค์ชุดการแสดงรำไทยมาตรฐานนั้น การบรรจุท่ารำไทยจะใช้ท่ารำจากท่ารำเพลงแม่บท เพลงช้า และเพลงเร็วเป็นหลัก และในการสร้างท่ารำใหม่จะยึดถือรูปแบบจากแม่ท่ารำไทย ได้แก่ จีบ ตั้งวง ล่อแก้ว การก้าวเท้า ยกเท้า กระดกเท้า และประกอบกับลีลาการเชื่อมท่าตามสมควร ดังนั้นในการประพันธ์บทร้องหากพบว่าไม่มีท่ารำที่สื่อความหมายได้ดีเท่าที่ควรอาจมีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำหรือความหมายในการประพันธ์ได้ เพื่อให้การบรรจุท่ารำมีความเหมาะสม ลงตัว และสวยงาม

6. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, *อิเหนา* (พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2514), 945.
7. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, *อุณรุท* (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), 113.
8. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, *อิเหนา* (พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2514), 346.

- เพลง ผู้ประพันธ์ควรมีความรู้เกี่ยวกับ อารมณ์เพลง ความหมายและระดับชั้นของเพลง เพราะจะสามารถบรรจุเพลงได้ถูกต้องตามรูปแบบการแสดงแต่ละประเภทและเหมาะสมกับตัวละคร เช่น ในการรำลงสรงทรงเครื่องของตัวนางกินรีเหมาะสมกับการใช้เพลงลงสรงมอญ เนื่องจากเพลงลงสรงมอญใช้บรรจุเพลงสำหรับการรำลงสรงทรงเครื่องทั้งในโขนและละครหลายเรื่อง อีกทั้งเป็นเพลงที่บรรจุไว้ในการแสดงละครเรื่องมโนห์ราตอนเล่นน้ำ[9] หรือในการรำในเพลงเชิดฉิ่งหรือเพลงกลมนั้นถือเป็นเพลงหน้าพาทย์สำคัญที่ใช้ในบทบาทที่สำคัญและตัวละครสำคัญหรือมีศักดิ์สูง เช่น การรำเชิดฉิ่งศุภลักษณ์ เป็นการรำเชิดฉิ่งของนางศุภลักษณ์ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญในการแสดงละครในเรื่องอุณรุทในตอนศุภลักษณ์วาดรูป หรือการรำกลมของพระนารายณ์ในการแสดงโขนตอนนารายณ์ปราบนนทุก เป็นต้น อีกประการผู้ประพันธ์ควรมีความรู้ในเรื่องจังหวะและทำนองเพลง เนื่องจากกลอนบทละครจะไม่เน้นบังคับของเสียงคำในการประพันธ์เท่าการประพันธ์ร้อยกรองชนิดอื่น แต่เสียงของคำประพันธ์จะสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามจังหวะและทำนองเพลง บทร้องที่ประพันธ์ออกมาจะมีเสียงไพเราะหรือไม่ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับการบรรจุเพลง ดังนั้นหากในขณะที่ประพันธ์และทราบว่าจะบรรจุเพลงใดสำหรับการแสดงนี้จะสามารถปรับเปลี่ยนคำในบทประพันธ์ให้เหมาะสมตามเสียงร้องได้

- ประเภทและขนบจารีต แบบแผนของการแสดง ผู้ประพันธ์ต้องเข้าใจประเภทของการแสดงที่จะประพันธ์บทประกอบการว่าเป็นโขนหรือละครชนิดใด เนื่องจากการแสดงแต่ละประเภทมีรูปแบบและข้อกำหนด ขนบจารีตที่แตกต่างกัน โดยการแสดงโขนและละครในต้องเน้นความประณีตในกระบวนการแสดง บทประพันธ์และดนตรีต้องมีความไพเราะ การใช้ถ้อยคำต้องสละสลวย ใช้ถ้อยคำสุภาพ ไม่หยาบโลน ส่วนละครนอกเน้นการดำเนินเรื่องรวดเร็ว หากสังเกตจากบทพระราชนิพนธ์ละครนอกจะไม่พบบทลงสรงทรงเครื่องดังบทของโขนและละครใน บทลงสรงทรงเครื่องและการรำฉุยฉายซึ่งเป็นการรำเดี่ยวอวดฝีมือจึงเป็นการประพันธ์บทเพิ่มเติมขึ้นในภายหลัง การใช้ถ้อยคำจะไม่คำนึงถึงความไพเราะสละสลวยมากเท่ากับการแสดงละครใน อีกประการคือ การเข้าออกของตัวละคร การนั่งประจำที่ตามลำดับชั้นของตัวละคร การวางอุปกรณ์ประกอบการแสดงล้วนส่งผลต่อการประพันธ์บททั้งสิ้น

- รูปแบบของการรำเดี่ยว รูปแบบของรำเดี่ยวในปัจจุบันที่พบในการแสดงโขน ละคร ได้แก่ การรำลงสรงทรงเครื่อง การรำฉุยฉาย การรำชมสถานที่ การรำตรวจพลและการรำในเพลงหน้าพาทย์สำคัญ เช่น เพลงเชิดฉิ่ง เพลงกลม เป็นต้น ซึ่งการรำเดี่ยวแต่ละรูปแบบต่างมีรูปแบบและลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง การรำลงสรงทรงเครื่อง เป็นการรำที่แสดงถึงการอาบน้ำแต่งตัวของตัวละครก่อนการเดินทางหรือไปกระทำภารกิจที่สำคัญจะมีขั้นตอนเริ่มตั้งแต่การอาบน้ำ ประพรมเครื่องหอม สวมเครื่องแต่งกายท่อนล่างและท่อนบน สวมเครื่องประดับ ส่วนการรำฉุยฉายนั้นเป็นการชื่นชมตนเองของตัวละครแต่เดิมการรำฉุยฉายนั้นจะเป็นการรำแสดงความภาคภูมิใจของตัวละครเมื่อแปลงกายหรือแต่งกายได้งดงาม แต่ในปัจจุบันฉุยฉายมีการใช้ในจุดมุ่งหมายที่หลากหลายออกไป เช่น การบรรยายความเป็นมาและคุณลักษณะของตัวละคร เช่น ฉุยฉายบุเรงนอง ฉุยฉายมังตรา ฉุยฉายลำหับ การกล่าวถึงหรือการยกย่องเชิดชูบุคคล เช่น ฉุยฉายเพลงปี การยกย่องสถาบัน เช่น ฉุยฉายธนบุรี[10] การรำชมสถานที่ เป็นการรำชื่นชมและบรรยายความความสวยงามของสถานที่ หรือธรรมชาติรอบกายผ่านสายตาของตัวละคร เช่น การรำบุษบาชมศาล การรำอิเหนาชมป่า

9. สมชาย ทับพร, "การบรรจุเพลงสำหรับบทลงสรงทรงเครื่องของนางกินรีในการแสดงละคร," สัมภาษณ์โดย พิมพ์วิภา บุรวัฒน์, 10 พฤษภาคม 2562.
10. ฉุยฉายธนบุรี เป็นการรำฉุยฉายที่มีเนื้อหาในการเชิดชูสถาบันของมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี ประพันธ์โดย อาจารย์ ดร.พิมพ์วิภา บุรวัฒน์

การรำตรวจพลเป็นการแสดงความสามารถของผู้แสดงในการรำอาวุธ โดยส่วนใหญ่เพลงที่ใช้ประกอบคือเพลงกราวนอกและเพลงกราวใน ยกเว้นการรำตรวจพลในละครพันทางที่จะใช้เพลงออกภาษา และการรำประกอบเพลงหน้าพาทย์สำคัญ เช่นเพลงเชิดฉิ่งและเพลงกลม เพลงเชิดฉิ่งใช้ประกอบการเดินทางหรือทำพิธีการสำคัญของตัวละคร เช่น เชิดฉิ่งศุภลักษณ์ เชิดฉิ่งสีดาลุยไฟ เป็นต้น และเพลงกลมเป็นเพลงที่ใช้สำหรับการเดินทางปรากฏใช้กับตัวละครที่เป็นเทพเจ้า เช่น กลมนารายณ์ กลมอรชุน เป็นต้น

หลักในการประพันธ์บทสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐาน

หลักการประพันธ์เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นข้อกำหนดให้บทประพันธ์เป็นบทประพันธ์ที่ดีมีความถูกต้อง มีความไพเราะ มีการใช้ถ้อยคำสละสลวยและเหมาะสมกับตัวละครและประเภทของการแสดงทั้งโขนและละครประเภทต่าง ๆ หลักในการประพันธ์บทสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานที่สำคัญ ได้แก่

1. มีความถูกต้องตามหลักฉันทลักษณ์ลักษณะของบทประพันธ์ประกอบการรำเดี่ยวมาตรฐานส่วนมากจะใช้บทประพันธ์ประเภท "กลอนบทละคร" ซึ่งเป็นกลอนสุภาพลักษณะหนึ่ง มีฉันทลักษณ์ ดังนี้

ในหนึ่งบทประกอบด้วย 4 วรรค คือ วรรคสดับ วรรครับ วรรครอง วรรคส่ง จำนวนคำกำหนดตั้งแต่ 6-8 หรืออาจถึง 9 คำ

การส่งสัมผัสมีทั้งสัมผัสสระ และสัมผัสอักษร โดยสัมผัสสระจะเป็นสัมผัสบังคับ สัมผัสสระที่บังคับในหนึ่งบท ได้แก่ คำสุดท้ายของวรรคที่ 1 ส่งสัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 2 ยกเว้นบทที่วรรคแรกขึ้นต้นบทด้วย เมื่อนั้น บัดนั้น มาจะกล่าวบทไป น้องเอยน้องรัก เจ้าเอยเจ้าพี่ รถเอยรถทรง ฯลฯ และสัมผัสระหว่างบทคือคำสุดท้ายของวรรคส่งในบทแรกส่งสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรครับในบทต่อไป ส่วนสัมผัสอักษรสามารถแทรกอยู่ในแต่ละวรรคหรือระหว่างวรรคก็ได้ หรือไม่มีก็ไม่ถือว่าผิด เพียงแต่ถ้ามีจะช่วยให้บทประพันธ์มีเสียงที่ไพเราะสละสลวยขึ้น เสียงท้ายวรรคแต่ละวรรคมักจะลงท้ายตามทำนองร้องเป็นสำคัญ แต่หากเป็นการประพันธ์โดยที่ยังไม่ทราบทำนองเพลงร้องมักลงท้ายเสียงแบบการประพันธ์กลอนสุภาพ คือ ในวรรคสดับมักไม่นิยมใช้เสียงสามัญ วรรครับนิยมใช้เสียงจัตวา ไม่นิยมใช้เสียงสามัญ ตรี โท วรรครองนิยมใช้เสียงสามัญไม่นิยมใช้เสียงจัตวา และวรรคส่งนิยมใช้เสียงสามัญ ไม่นิยมใช้คำตายและมักไม่นิยมใช้คำที่มีรูปวรรณยุกต์

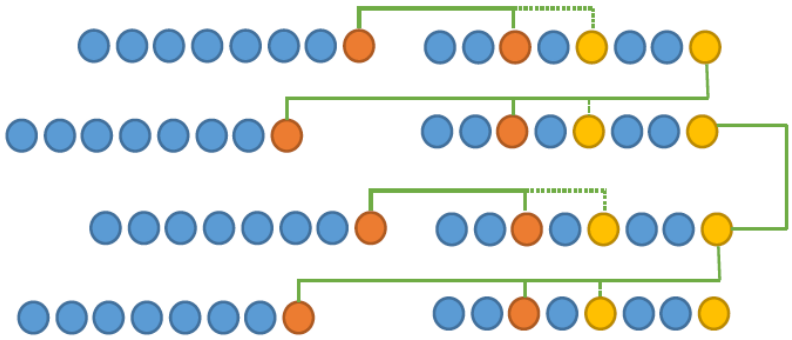

แผนภูมิที่ 1ฉันทลักษณ์กลอนบทละคร
ที่มา: ผู้เขียน

ฉันทลักษณ์กลอนบทละคร
ตัวอย่างกลอนบทละคร

แล้วว่าอนิจจาความรัก พึ่งประจักษ์ดั่งสายน้ำไหล
ตั้งแต่จะเชี่ยวเป็นเกลียวไป ที่ไหนเลยจะไหลคืนมา
สตรีใดในพิภพจบแดน ไม่มีใครได้แค้นเหมือนอกข้า
ด้วยใฝ่รักให้เกินพักตรา จะมีแต่เวทนาเป็นเนืองนิตย์[11]

คำประพันธ์อีกชนิดที่นิยมใช้ในการประพันธ์บทรำเดี่ยว คือ ลำนำฉุยฉาย[12] หรือกลอนฉุยฉาย ใช้ประกอบรำเดี่ยวประเภทรำฉุยฉาย การรำฉุยฉายแบ่งเป็นสองช่วงโดยช่วงแรกเรียกว่าฉุยฉายซึ่งเป็นเพลงช้าและช่วงหลังเรียกว่าแม่ศรีซึ่งเป็นเพลงเร็ว โดยทั้งสองช่วงมีลักษณะคำประพันธ์ที่ต่างกัน จะขอยกตัวอย่างคำประพันธ์ลำดับที่ 33 จากหนังสือโคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 ที่ชื่อว่า "เป็นตัวเราดีกว่า" ประพันธ์โดยใช้คำประพันธ์ที่ชื่อว่า "ลำนำฉุยฉาย"

(ลำนำฉุยฉาย)
ฉุยฉายเอย!
ตัวเจ้าเป็นชาย ชอบกลายเป็นสตรี
หรือเจ้าไร้ทรัพย์ กลับทำเป็นเศรษฐี
มันไม่เข้าที มีแต่จะเดือดร้อน
อย่าเล่นสับประดน คนเขาจะขอดข้อน
ฟังคำร่ำสอน นะเจ้าฉุยฉายเอย[13] ฯลฯ

จากลักษณะของตัวอย่างคำประพันธ์ข้างต้น วรรคแรกขึ้นต้นด้วยคำว่า "ฉุยฉายเอย" หากถอดฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์จะ

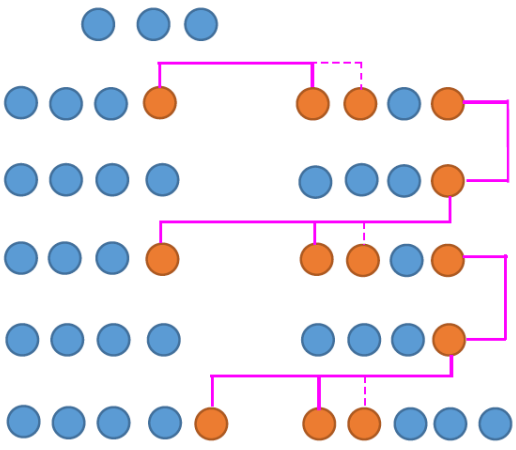

แผนภูมิที่ 2 แผนภูมิแสดงฉันทลักษณ์บทร้องฉุยฉาย
ที่มา: ผู้เขียน

12. ลำนำฉุยฉายเป็นลักษณะของการขับร้องชนิดหนึ่งโดยมีทำนองและลักษณะคำประพันธ์เป็นแบบเฉพาะ แต่โบราณเป็นการละเล่นชนิดหนึ่งที่เรียกว่าการละเล่นฉุยฉายมักเล่นต่อจากการขับเสภา
13. "เป็นตัวเราดีกว่า," เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 14 มกราคม 2563, https://vajirayana.org/โคลงกลอนของครูเทพ-เล่ม-๒/เป็นตัวเราดีกว่า.
14. แม่ศรีเป็นลำนำทำนองหนึ่ง ประกอบการละเล่นที่เรียกว่าเข้าแม่ศรีหรือเล่นทรงแม่ศรี เป็นการละเล่นในลักษณะของการเข้าทรงผี ซึ่งมีลักษณะคำประพันธ์เฉพาะที่ร้องเข้ากับทำนองแม่ศรีเพื่อเชิญผีมาเข้าทรง

ในหนึ่งบทประกอบด้วยจำนวนวรรค 11 วรรค โดยวรรคแรกขึ้นต้นด้วยคำว่าฉุยฉายเอย ส่วนวรรคอื่น ๆ มีจำนวนคำ 3-5 คำ มีสัมผัสบังคับได้แก่ คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 1 หรือ 2 ในวรรคที่ 3 คำสุดท้ายของวรรคที่ 3 ส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรคที่ 5 คำสุดท้ายของวรรคที่ 5 ส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรคที่ 6 คำสุดท้ายของวรรคที่ 6 ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 1 หรือ 2 ของวรรคที่ 7 ซึ่งสัมผัสวนไปแบบนี้จนจบหนึ่งบท และจากบทประพันธ์ที่ยกมาเป็นตัวอย่างไม่ปรากฏว่ามีสัมผัสระหว่างบท

คำประพันธ์อีกชนิดที่ใช้ในการประพันธ์บทรำฉุยฉายคือ "แม่ศรี" ซึ่งอยู่ในช่วงหลังที่เป็นเพลงเร็วของการรำฉุยฉาย ลักษณะคำประพันธ์มีความคล้ายคลึงกับการเล่นเข้าทรงแม่ศรีที่เป็นการละเล่นเก่าแก่ โดยจะขอยกตัวอย่างกลอนแม่ศรีในการเล่นเข้าทรงแม่ศรี ดังนี้

แม่ศรีเอย แม่ศรีสาวสะ
ยกมือไหว้พระ ว่าจะมีคนชม
ขนคิ้วเจ้าก็ต่อ คอเจ้าก็กลม
ชักผ้าปิดนม ชมแม่ศรีเอย[15]

จากคำประพันธ์ที่ยกมา สามารถถอดฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์ ได้ดังนี้

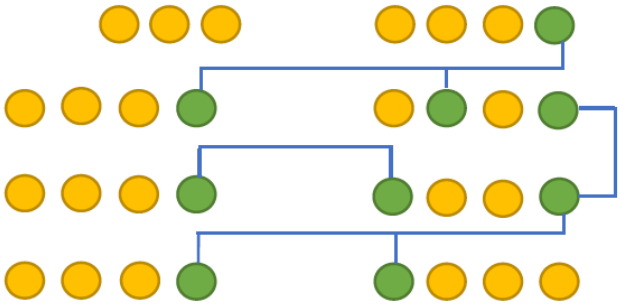

แผนภูมิที่ 3 แผนภูมิแสดงฉันทลักษณ์บทร้องแม่ศรี
ที่มา: ผู้เขียน

ในหนึ่งบทมีจำนวน 8 วรรค วรรคละ 4-5 คำ วรรคที่ 1 จะต้องขึ้นต้นด้วยคำว่าแม่ศรีเอย และวรรคที่ 8 จะต้องลงคำสุดท้ายว่าเอย มีสัมผัสบังคับคือ คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3 คำสุดท้ายของวรรคที่ 3 สัมผัสกับคำที่ 2 ของวรรคที่ 4 คำสุดท้ายของวรรคที่ 4 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 6 คำสุดท้ายของวรรคที่ 5 สัมผัสกับคำที่ 1 ของวรรคที่ 6 คำสุดท้ายของวรรคที่ 6 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 7 และคำสุดท้ายของวรรคที่ 7 สัมผัสกับคำที่ 1 ของวรรคที่ 8

ทั้งฉุยฉายและแม่ศรี เมื่อมีการนำมาทำเป็นบทประกอบการแสดงก็มีการปรับให้มีสัมผัสมากขึ้น ใช้ถ้อยคำให้ไพเราะสละสลวยขึ้น รวมไปถึงปรับการใช้คำให้เข้ากับตัวละครที่รำในบทบาทนี้ จะขอยกตัวอย่างบทรำฉุยฉายพราหมณ์ที่เป็นที่ยอมรับของทั้งนักแสดงและนักดนตรีว่ามีความไพเราะและมีเสียงของการเปาปี่เพื่อเลียนเสียงร้องได้ใกล้เคียงเสียงร้องและมีความไพเราะมาก[16] ดังนี้

15 . "รายการโทรทัศน์วัฒนธรรม ตอน รำแม่ศรี กับ รำคล้องช้าง," กระทรวงวัฒนธรรม, บันทึกข้อมูลเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2555, https://www.youtube.com/watch?v=309OwzlFeQk&t=437s.
16. สมรัตน์ ทองแท้, "การประพันธ์บทประกอบการแสดง," สัมภาษณ์โดย พิมพ์วิภา บุรวัฒน์, 14 มกราคม 2563.

ฉุยฉายเอย
ช่างงามขำ ช่างรำโยกย้าย
สะเอวแสนอ่อน อรชรช่วงกาย
วิจิตรยิ่งลาย ที่คนประดิษฐ์
สองเนตรคมขำ แสงดำมันขลับ
ชม้อยเนตรจับ ช่างสวยสุดพิศ
....
น่ารักเอย น่ารักดรุณ
เหมือนแรกจะรุ่น จะรู้เดียงสา
เจ้ายิ้มเจ้าแย้ม แก้มเหมือนมาลา
จ่อจิตติดตา เสียจริงเจ้าเอย

จากบทรำฉุยฉายพราหมณ์จะเห็นว่ามีฉันทลักษณ์ใกล้เคียงกับกลอนฉุยฉายและกลอนแม่ศรีที่ได้ยกตัวอย่างมา จึงอาจเป็นไปได้ว่าการรำฉุยฉายนำรูปแบบคำประพันธ์มาจากกลอนทั้งสองชนิดนี้ เพียงแต่เมื่อทำเป็นบทประกอบการแสดงได้มีการปรับปรุงการใช้ถ้อยคำให้ไพเราะสละสลวยขึ้น มีการเปลี่ยนวรรคแรกของฉุยฉายจาก "ฉุยฉายเอย" เปลี่ยนเป็น "สุดสวยเอย" และเปลี่ยนวรรคแรกของแม่ศรีจาก "แม่ศรีเอย" เปลี่ยนเป็น "น่าชมเอย" และ "น่ารักเอย" เพื่อเป็นการสื่อถึงบุคลิกลักษณะของตัวละคร รวมไปถึงถ้อยคำมีความเหมาะสมในการใส่ท่ารำอีกด้วย

ในการประพันธ์บทร้องสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานโดยทั่วไปนิยมใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนบทละคร มีเพียงการรำฉุยฉายที่ใช้กลอนฉุยฉายและกลอนแม่ศรี

2. ใช้คำสละสลวยและเหมาะสมกับฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร ในการประพันธ์บทควรเลือกใช้ถ้อยคำที่ไพเราะ สละสลวย และเอื้อต่อการบรรจุท่ารำ ยกตัวอย่างเช่น "สไบแดงเจียระบาดพาดพัน"[17] ในวรรคนี้นั้นมีทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระที่ช่วยให้ไพเราะขึ้น อีกทั้งการใช้คำว่าพาดพันเป็นคำที่แสดงให้เห็นถึงกิริยาการสวมใส่โดยการห่มสไบต้องนำผ้ามาพาดแล้วพันไปกับตัวผู้ใส่ทำให้สามารถเพิ่มลีลาของท่ารำได้เป็นต้น อีกประการคือการใช้คำให้เหมาะสมกับฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร เช่น ในการรำลงสรงทรงเครื่องของนางบุษบาซึ่งเป็นนางกษัตริย์ ในบทว่า "ให้ทรงภูษายกพื้นตอง"[18] กับ บทการรำแต่งตัวของนางลำหับในบทว่า "นุ่งผ้าฮอลีสีแดง"[19] จะเห็นว่าในบทของนางบุษบามีการใช้ราชาศัพท์ทั้งคำกิริยาและชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกาย ส่วนนางลำหับจะใช้คำธรรมดาสามัญและมีคำศัพท์เฉพาะที่เป็นภาษาพื้นเมืองคือคำว่า "ฮอลี"เนื่องจากนางลำหับเป็นชาวบ้านและยังเป็นชนเผ่าเงาะอีกด้วย

3. เนื้อหาครบถ้วนถูกต้อง ในการประพันธ์บทสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวต้องมีเนื้อหาที่ครบถ้วนถูกต้อง โดยเนื้อหาจะต้องไม่ผิดเพี้ยนหรือแตกต่างจากวรรณคดีหรือวรรณกรรมต้นฉบับมีการเล่าเรื่องอย่างชัดเจนว่าตัวละครเป็นใคร กำลังทำอะไร และจะทำอะไรต่อไป และควรจัดแบ่งเนื้อหาของบทประพันธ์

17. บทรำเดี่ยวมาตรฐาน ชุด รจนาทรงเครื่อง ประพันธ์บทร้องและสร้างสรรค์ชุดการแสดงโดย รองศาสตราจารย์ผุสดี หลิมสกุล อดีตอาจารย์ประจำภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
18. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, *อิเหนา* (พระนคร, ศิลปาบรรณาคาร, 2514), 357.
19. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *เงาะป่า* (กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ, 2542), 60.

ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ บทนำ เนื้อเรื่องและบทส่งท้าย โดยเนื้อหาทั้งสามส่วนควรมีสัดส่วนเป็น 1/2/1 ดังตัวอย่างบทรำลงสรงทรงเครื่องของนางดรสา ในบทละครเรื่องอิเหนา ในตอนที่นางดรสาลงสรงทรงเครื่องเพื่อไปทำพิธีแบหลาตายตามระตูบุศสิหนาผู้เป็นสวามี

เมื่อนั้น	โฉมนางดรสามารศรี	ช่วงที่ 1
ครั้นทราบว่าศพพระสามี	เชิญมาถึงที่พระเมรุทอง	บทนำ
จึงสระสรงทรงสำอางอินทรีย์	วารีชำระรดหมดหมอง	ช่วงที่ 2
ขัดขมิ้นหนุนเนื้อนวลละออง	ทรงสุคนธ์ปนทองอุไรเรือง	เนื้อหา
หวีเกศกันไรใส่กรอบหน้า	จอนจินดาแวววับประดับเนื่อง	
กุณฑลห้อยพลอยเพชรค่าเมือง	อร่ามเรืองรุ้งร่วงดังดวงดาว	
บรรจงทรงภูษาสีเศวต	สไบปักทองเทศพื้นขาว	
ทองกรสุรกานต์สังวาลวาว	สะอิ้งแก้วแพรวพราวพรายตา	
ธำมรงค์ทรงสอดนิ้วพระหัตถ์	เพชรรัตน์พรรณรายซ้ายขวา	
ครั้นเสร็จเสด็จลีลา	ลงจากพลับพลาพนาลัย	
โฉมยงทรงสีวิกากาญจน์	พร้อมกำนัลนงคราญน้อยใหญ่	ช่วงที่ 3
เสด็จโดยมรคาข้างใน	ตรงไปพระเมรุฉับพลัน[20]	บทส่งท้าย

ในบทส่งท้ายที่ทำแยกเป็นสองช่วงนั้น เนื่องจากผู้ประพันธ์สามารถใช้บทกลอนในบรรทัดสุดท้ายของการทรงเครื่องว่า "ครั้นเสร็จเสด็จลีลา ลงจากพลับพลาพนาลัย" เป็นบทส่งท้ายโดยไม่ต้องมีบท "โฉมยงทรงสีวิกากาญจน์.....ตรงไปพระเมรุฉับพลัน" หรือจะใช้บท "โฉมยงทรงสีวิกากาญจน์.....ตรงไปพระเมรุฉับพลัน" เป็นบทส่งท้ายก็ได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากว่าเป็นการอธิบายว่าเมื่อลงสรงทรงเครื่องเสร็จแล้วตัวละครทำอะไรต่อไป หรือเดินทางไปไหน เพื่อที่จะส่งบทไปยังเพลงหน้าพาทย์ต่อไป

4. เรียงลำดับขั้นตอนตามกฎธรรมชาติและประเพณีนิยม การเรียงลำดับในบทประพันธ์เป็นส่วนสำคัญ เนื้อหาไม่ควรสลับไปสลับมา เช่นในการรำลงสรงทรงเครื่องควรเรียงลำดับตั้งแต่การอาบน้ำประพรมเครื่องหอม ใส่เสื้อผ้าและสุดท้ายคือการสวมเครื่องประดับซึ่งเป็นกฎธรรมชาติที่มนุษย์ปฏิบัติเป็นปกติ หรือการรำฉุยฉายจะเรียงลำดับจากเริ่มจากฉุยฉายและต่อด้วยแม่ศรี ซึ่งฉุยฉายที่พบมี 3 ลักษณะ คือ 1) ฉุยฉายแบบเต็ม ประกอบด้วยฉุยฉาย 2 บทและแม่ศรี 2 บท 2) ฉุยฉายแบบตัด ประกอบด้วยฉุยฉายและ

20. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, *อิเหนา* (พระนคร, ศิลปาบรรณาคาร, 2514), 150-151.

แม่ศรีอย่างละ 1 บท โดยฉุยฉายทั้งสองลักษณะนี้จะมีการเป่าปี่เลียนเสียงร้อง 3) ฉุยฉายพวง ประกอบด้วยการรำฉุยฉายและแม่ศรีต่อกันโดยไม่มีการเป่าปี่เลียนเสียงร้อง ยกตัวอย่างเช่น รำฉุยฉายกิ่งไม้เงินทอง โดยปกติฉุยฉายจะจบด้วยเพลงเร็วและลา แต่ในปัจจุบันมีการนำเพลงอื่น ๆ มาบรรจุไว้ เพื่อคงเอกลักษณ์ของตัวละคร ยกตัวอย่างเช่น ฉุยฉายมังตรา ในตอนท้ายใช้เพลงเสมอพม่าเพื่อสื่อถึงเชื้อชาติของตัวละครแทนการใช้เพลงเร็วและลา เป็นต้น

5. ในการประพันธ์บทชมสวนหรือชมไพร ผู้ประพันธ์ต้องมีความรู้เกี่ยวกับต้นไม้และดอกไม้ที่จะนำมาใช้ในบทประพันธ์ เช่นลักษณะของต้นไม้เป็นไม้ยืนต้นหรือไม้เลื้อย มีความสูงเท่าใด มีดอกมีผลหรือไม่ ดอกไม้ที่นำมากล่าวถึงนั้นมีลักษณะอย่างไร เป็นดอกเดี่ยว เป็นช่อ หรือเป็นพุ่ม มีรูปทรงของดอกและกลีบดอกเป็นอย่างไร มีกลิ่นหอมหรือไม่ และดอกไม้ที่นำมาใช้นั้นเป็นดอกไม้ที่มีอยู่ในยุคของเนื้อเรื่องในบทประพันธ์ตามวรรณคดีหรือวรรณกรรมที่นำมาใช้หรือไม่ เช่น เรื่องอยู่ในยุคอยุธยาก็ควรใช้ดอกไม้ไทย ๆ เช่น มะลิ ลำดวน ไม่ควรใช้ดอกไม้ที่เป็นดอกไม้ของต่างประเทศที่เข้ามาในไทยหลังจากสมัยอยุธยา การที่ผู้ประพันธ์มีความรู้เรื่องต้นไม้และดอกไม้ที่ต้องการนำมาใช้ในบทประพันธ์นั้นนับเป็นข้อมูลที่ดีสำหรับการเขียนคำขยายของพืชพรรณชนิดนั้น ๆ ได้ถูกต้องและตรงตามความเป็นจริง

ข้อควรคำนึงในการประพันธ์บทสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐาน

1. ในกรณีที่นำบทประพันธ์ดั้งเดิมมาใช้ เช่นนำบทมาจากบทพระราชนิพนธ์อาจปรับเปลี่ยนเรียบเรียงให้เหมาะสมกับการแสดงรำเดี่ยวได้ เช่น รำเดี่ยวชุดบุษบาทรงเครื่อง สร้างสรรค์โดยรองศาสตราจารย์ผุสดี หลิมสกุล ชุด บุษบาทรงเครื่อง ในบทส่งท้ายตามบทพระราชนิพนธ์ว่า เสร็จแล้วเทวีไม่ลีลา เนื่องจากในตอนนี้นางบุษบาไม่ต้องการพบอิเหนาแต่เมื่อต้องมีการเข้าโรงของตัวละครเพราะตัดบทละครมาสร้างสรรค์เพียงเท่านี้จึงต้องมีการปรับบทเป็นเสร็จแล้วเทวีลีลาเพื่อส่งให้ดนตรีบรรเลงเพลงหน้าพาทย์และตัวละครสามารถรำเข้าโรงได้[21]

2. บทลงสรงทรงเครื่อง มี 3 ขั้นตอน สามารถตัดทอนขั้นตอนการลงสรงออกได้ เริ่มที่การรำทรงเครื่อง เช่น การรำลงสรงโทนปันหยี ที่เริ่มต้นด้วยการสวมสนับเพลาหากต้องการให้กระชับและเหมาะสมกับเวลาในการแสดง

3. ในการประพันธ์บทลงสรงทรงเครื่อง ควรคำนึงถึงการใช้คำขยาย เช่น ในการกล่าวถึงเครื่องแต่งกายควรขยายด้วยคำที่บ่งบอกสี ลาย วิธีการทอ การปักลาย ส่วนเครื่องประดับคำขยายควรเป็นคำที่บ่งบอกรูปทรง วัสดุที่ใช้ทำ กรรมวิธีการทำ รวมถึงความวิจิตรงดงามของเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับแต่ละชิ้น

4. การประพันธ์บทลงสรงทรงเครื่องสำหรับการรำเดี่ยวมาตรฐาน การเรียงลำดับในการสวมใส่เครื่องประดับสามารถใส่ชิ้นใดก่อนหลังก็ได้ยกเว้นการสวมกำไลข้อเท้า ควรสวมกำไลข้อเท้าเป็นลำดับสุดท้ายเพื่อความสวยงามในการแสดง และตรงตามลำดับการแต่งกายในชีวิตจริงของมนุษย์ ทำให้การแสดงมีความสมจริงขึ้น

21. ผุสดี หลิมสกุล, "การปรับปรุงบทประกอบการแสดง ชุด บุษบาทรงเครื่อง," สัมภาษณ์โดย พิมพ์วิภา บุรวัฒน์, 20 มกราคม 2563.

5. ในการประพันธ์บทฉุยฉาย จะต้องมีปี่เป่าเลียนเสียงร้อง ต้องคำนึงถึงคำที่แต่งว่าปี่สามารถเป่าเลียนเสียงร้องได้สะดวกหรือไม่ และเสียงปี่ที่เป่าออกมามีความไพเราะหรือไม่ หากไม่มั่นใจอาจลองเทียบเสียงจากเสียงของเพลงฉุยฉายพราหมณ์ได้

6. ควรตรวจสอบบทประพันธ์กับเพลงร้องเพื่อให้ทราบว่าคำในบทประพันธ์เมื่อร้องเข้ากับทำนองเพลงแล้วมีความไพเราะหรือไม่ ออกเสียงแล้วฟังผิดความหมายหรือไม่หากเป็นดังนั้นควรต้องปรับเปลี่ยนคำที่ใช้ในบทประพันธ์นั้น ๆ

สรุปและข้อเสนอแนะ

การประพันธ์บทสำหรับประกอบการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานนั้นถือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการสร้างสรรค์การแสดงรำเดี่ยว บทประพันธ์สำหรับการแสดงหรือบทร้องนั้นเป็นสิ่งกำหนดทิศทางของการสร้างสรรค์หรือบรรจุท่ารำ การแสดงจะมีความต่อเนื่องไม่สะดุดส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับมีบทประพันธ์ประกอบการแสดงที่ดีด้วย ดังนั้นตัวผู้ประพันธ์ถือเป็นตัวจักรสำคัญในการสร้างสรรค์บทประพันธ์ที่ดี บทประพันธ์ที่ดีนั้นต้องมาจากผู้ประพันธ์ที่มีความรู้ความสามารถทั้งทางด้านภาษาและนาฏศิลป์เป็นสำคัญผนวกกับมีหลักการในการประพันธ์และต้องมีทักษะในด้านการประพันธ์บท รวมถึงมีความมานะอุตสาหะในการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่จะประพันธ์ ซึ่งในปัจจุบันค่อนข้างหาผู้มีคุณสมบัติเช่นนี้ได้ยาก ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะว่าหากมีการบรรจุเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษาที่ศึกษาด้านนาฏศิลป์อาจเป็นการจุดประกายให้มีผู้สนใจและศึกษาอย่างจริงจัง และอาจเป็นการสร้างผู้ประพันธ์บทประกอบการแสดงที่มีคุณภาพขึ้นมาประดับวงการนาฏศิลป์ไทยต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

กระทรวงวัฒนธรรม. "รายการโทรทัศน์วัฒนธรรม ตอน รำแม่ศรี กับ รำคล้องช้าง." https://www.youtube.com/watch?v=309OwzlFeQk&t=437s,.

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. "เป็นตัวเราดีกว่า." *โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2*. https://vajirayana.org/โคลงกลอนของครูเทพ-เล่ม-๒/เป็นตัวเราดีกว่า.

ผุสดี หลิมสกุล. "การปรับปรุงบทประกอบการแสดง ชุด บุษบาทรงเครื่อง." สัมภาษณ์โดย พิมพ์วิภา บุรวัฒน์. 20 มกราคม 2563.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *เงาะป่า*. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ, 2542.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. *อุณรุท*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. *บทละครนอก พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 2*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2530.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. *อิเหนา*. พิมพ์ครั้งที่ 11. พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2514.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. *ศกุนตลา*. https://vajirayana.org/ศกุนตลา/ศกุนตลา.

พัชรินทร์ สันติอัชวรรณ. "หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยจากศิลปินต้นแบบตัวนางสู่นวัตกรรมการสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐาน." *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,* ปีที่ 5 เล่มที่ 2 (กรกฎาคม -ธันวาคม 2561): 83-94.

สมชาย ทับพร. "การบรรจุเพลงสำหรับบทลงสรงทรงเครื่องของนางกินรีในการแสดงละคร." สัมภาษณ์โดย พิมพ์วิภา บุรวัฒน์. 10 พฤษภาคม 2562.

สมรัตน์ ทองแท้. "การประพันธ์บทประกอบการแสดง." สัมภาษณ์โดย พิมพ์วิภา บุรวัฒน์. 14 มกราคม 2563.